

2.2.3. Agrárpolitika

HELLER ANDRÁS

Cselédsor

Budapest, 1937, Szent István Társulat. 12–17., 164–167.

Heller András (1945-től Hellei) szociálpolitikus, egyetemi tanár. 1934-ben közigazgatási gyakornokként dolgozott Fejér vármegyébe, majd 1939-ig szolgabírói pozíciót töltött be. 1939-ben a KSH munkásstatisztikai osztályára került. 1940 és 1943 között a budapesti Kertészeti Akadémia tanára volt, oktatott annak jogutódján, az 1943-ban felállított Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán is. Tagja volt az Országos Mezőgazdasági Szociálpolitikai Tanácsnak. 1945-től dékán-helyettesi, 1946–1947-ben dékáni pozíciót töltött be az Agrártudományi Egyetemen. Több agrárpolitikai könyvet publikált és számos szakmai cikket közölt a Népegészségügy, a Gazdák Szemléje, a Magyar Statisztikai Szemle, a Közgazdasági Szemle, az Agrártudományi Szemle és más folyóiratokban.

A Cselédsor című munka a mezőgazdasági cselédség helyzetét, élet és munkakörülményeit tárgyalta, a székesfehérvári járásban 1935-ben tapasztalható viszonyok részletes bemutatásával. A szerző számos sürgős teendőt emelt ki a cselédség sorsának javítása érdekében, a bérek indokolt növelése mellett a lakáskörülmények javítását, az egészségvédelmet és a munkavállalói jogokat szolgáló intézkedéseket.

Hatszáz ezer magyar él ebben az országban, akinek sorsa a közvéleményt nem érdekli. Mezőgazdasági cselédsorban lévő népünk élete, problémái sem az irodalomban, sem a gazdaságpolitikánkban, sőt a szociális gondoskodás terén sem vonták magukra eddig a figyelmet. Az 1930. évi népszámlálás a gazdasági cselédség létszámát (beleértve a tehenészetben, a juhászatban foglalkoztatottakat is) 217 016 kereső és 382 441 eltartottban – összesen 599 457 főben állapított meg. 1935-ben pedig 296 016 volt az Országos Mezőgazdasági Munkás-pénztárnál biztosított cseléd-keresők száma.

Ha az egyes népszámlálási adatokat összevetjük, megállapíthatjuk, hogy két-három emberöltő előtt tipikusan földművelő országunk lassan agrár-indusztriális állammá alakul át. A népességének 51,8%-a 1930-ben még földművelésből élt. Csonka-Magyarország földtulajdonnal rendelkező lakosságának száma ugyan az utóbbi években a földreform, örökségek, parcellázások következtében 1 282 035 főre emelkedett, (43,7%), de azok, akik az öt holdas megélhetési minimumig jutottak és így bizonyos fokig önálló és független földműveseknek vagy birtokosoknak tekinthetők, alig érik el

agrárnépességünk egyharmadát (30,8%). A földműves nép mintegy háromötöd része „nincstelen”. Ezek közül a statisztika az eltartottakkal együtt 1 250 348 mezőgazdasági munkást, illetve napszámot mutat ki, akiknek fele számát megközelíti a cselédség tömege. Az utóbbiak száma 1920 óta 606 073-ról esett vissza, ami a földbirtokreform, a birtokelaprózódások és a gazdasági válságnak köszönhető.

Számszerű súlyukat talán jobban érzékelhetjük, ha összehasonlítjuk őket a magyar társadalom egyéb néposztályaival. Jóval meghaladják ugyanis a kereskedelem és hitel (469 059), – a közlekedés (338 875), – a polgári és egyházi közszolgálat összes keresőinek és eltartottjainak (434 782) tömegeit. Sőt az izraelita és ág. h. evangélikus felekezetű honpolgárok számát (444 567, illetve 534 165) is túlszárnyalják. [...]

A mai irodalomban a falukutatás, a földművelő népesség viszonyainak boncolása – divat. Annál meglepőbb, hogy a mezőgazdasági cselédség helyzete, céljai a kellő érdeklődést, tudományos megvitatást még most sem vívhatták ki maguknak. Az érdektelenségnek egyik fő oka kétségen kívül viszonyaik általában ismeretlen és hozzáférhetetlen volta. Illyés Gyula említett könyve megkapó képekben tárja elénk ezt a megközelíthetetlen, különös, zárt világot. A cseléd a pusztát ritkán hagyja el, „lakhelyén hozzáférni pedig a nagy távolság, a rossz utak, a különleges hazai viszonyok miatt, de a nép ősi bizalmatlansága miatt is, nehezebb vállalkozás, mint egy közép-afrikai törzs tanulmányozása”. Anyagilag és szellemileg furcsa, de erőt adó közösségben él a nép, a falusi rátartisággal szemben engedelmes, sőt vérmérsékletből alázatos, tiszteletadó. A magántulajdonról, a családi életéről, a feleség, az anya helyzetéről a parasztétól eltérő véleménye van. Illyés megkapó képeket fest szókincseről, szokásairól, babonáiról, életkörülményei által alkotott és a többi földműves osztálytól annyira eltérő világnézetéről, melyet „megismerni megismerhet esetleg más is, érteni csak az tud, aki belőlük származott”. De tényleges megismerésüktől gyakran még az értelmiségnek az a rétege is idegenkedik, amely hivatásszerűleg egész életében velük bajlódott.

Az alábbiakban elsősorban az uradalmak cselédeiről írunk. Kisbirtokon cselédsorban lenni általában véve nem az egész életre szóló hivatás. Itt a béreslegény legtöbbször „bentkosztos”, munkaadója asztalánál vagy konyháján étkezik és gyakran csak gabona- vagy mérsékelt pénzfizetést kap. Alvóhelye rendszerint az istálló. A cselédlakás és a nagyobb jövedelem hiánya kizárja a családalapítást, s ha fészekrakásra kerül a sor, más munka után néz a kisbirtokos béreslegénye.

Az uradalmak világa már jobban magához láncolja cselédeit. A cselédsorban lévők – mint látni fogjuk – a gazdaságok legdrágább munkaerői. Felügyeletükre vagy gondozásukra a munkaadó nagy élő és holt leltári értékeit bízta. Ezért egész munkaerejüket lekötötte, állandóságukat, zavartalan családi életüket többé-kevésbé igyekszik biztosítani.

A gazdálkodás rendje, a puszták élete a cselédsorban lévők sokszínű rétegződését teremtette meg. Közülük emelkedtek ki a parancsolók, akiknek fiatalabbja már alsóbb fokú gazdasági iskolát is végzett. Némelyik uradalmi gazdára szinte intézői teendőket bízott. A parancsolóknak az uradalmak világában, az ottani kis társadalom magaslatán álló kiváltságos, de felelősségteljes rendjébe a pusztagazdán, béresgazdán, csirás (tehenes) gazdán kívül a pásztorok számadói is beletartoznak. A magtáros, a hajdú

(aki régen a béresek munkájára vigyázott, abrakot osztott), a kertész, a vincellér és a csősz, parancsoló voltak ellenére a ranglétra második fokán állnak. Velük egyenrangúak a gazdaság szegődményes iparosai, akik segédet, sőt a törvényes követelmények fennforgása esetén tanoncot is tarthatnak. Az uradalmi kovács, gőzekegépész, bográn, s a csak nagyobb birtokon alkalmazott kőműves és ács felesége "asszonyság". Ezer apró jel, szokás különíti el őket a tömegetől. A közcselédek munkabeosztása is szinte társadalmi tagozódásra vezet. A kocsisok között nagy különbség van a parádés kocsis (akit a törvény házicselédnek minősít), az első kocsis és a többi igáskocsis között. A csirásnak – a ki a tehenet gondozza, eteti, feji, a tejet hűti – nagyobb tekintélye van, mint a szekeres béresnek. A régi külterjes gazdálkodás idején jelentős pásztornép között első helyen áll a csikós és a juhász, azután jönnek a kanász, tehenes, tinós és legvégül a cselédkanász, akit azelőtt maguk a cselédek fizettek. [...]

Nemcsak kereseti viszonyaik, életkörülményeik, hanem világnézetük, és természetük is más, mint az uradalomba kerülő vándormunkásoké: a falubeli aratóké, napszamosoké, az idegenből toborzott summásoké, a feles dinnyekertészeké, dohánytermelőké.

A cseléd és munkaadójának viszonyát maga a mezőgazdasági munka természete szabja meg. A cseléd a termelésnek sokkal közvetlenebb részese, érdeke gazdája érdekével sok tekintetben összeesik, a közöttük lévő összhang is másképp alakul, mint például az ipari munkában. Ezért nem tudta még teljesen visszafejleszteni a régi patriarkális viszonyokat a modern élet. [...]

A földműves lakosság alsóbb rétegeinek a bizonytalan kenyérű, nincstelen napszamosoknak, sőt az idénymunkások seregeinek is mostohább a sorsa. Számszerűleg nehéz meghatározni, és csak az erkölcsi felelősség tudatában szabad beszélni a magyar koldusok százezreiről, vagy millióiról. Tudjuk, hogy azoké a segítség terén az elsőség, akiket a nyomor tengere elnyeléssel fenyeget. Hisszük, hogy érdekükben történik is valami. Talán gazdasági életünk lassan érezhető dagálya elhozza megváltásukat. De tőlük függetlenül kell az uradalmi cselédségen segítenünk. Ha a cselédsor jobb, mint más falusiak élete, úgy ez a földbirtokosok legfőbb nemzeti érdeme. Azon tovább is javítani pedig elsőrendű hazafias kötelessége. [...]

A cseléd is álmodik vagyonszerzésről. De ez a tulajdon utáni vágy elsősorban a falusi ház, a gazdasági héttér az öregség idejének gondtalanítására, a munkából kimaradás veszélyének ellensúlyozására szolgál és nem az önálló jószágon való független termelés ideálját hajszolja.

Földbirtokreformunk története igazolja, hogy a felosztott földeknek – bár a törvény módot adott rá – csak aránytalanul kis része jutott cselédkézre. Az Országos Mezőgazdasági Kamara adatgyűjtése szerint a nagyobb birtokok tekintélyes területének kisajátítása következtében szükséges munkáslétszám apasztásakor elbocsájtott cselédek igyekeztek más uradalmakban cselédsorba kerülni. Alig több mint fele részük igényelt csak földet.